

ANGELIKA JAMKA

<https://orcid.org/0009-0007-7236-972X>

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

*Działalność kulturowa konserwatystów
wschodniogalicyskich na przykładzie fundacji
Leona Pinińskiego i Dawida Abrahamowicza*

Abstract

Cultural Activities of Eastern Galician Conservatives on the Example of the Foundations of Leon Piniński and Dawid Abrahamowicz

The activity of eastern Galician conservatives is generally assessed only negatively and on the political field. Their perception in historiography has been influenced by the work of Wilhelm Feldman entitled *Parties and Political Programs in Galicia*. Indeed, Podolacy sought to maintain the status quo in matters of large land ownership. However, some of them undertook numerous pro-social initiatives. Among the most spectacular were the foundations of Dawid Abrahamowicz and Leon Piniński, whose aim was to rebuild the Wawel Royal Castle during the interwar period. The first was founded by the Abrahamowicz couple who donated almost all of their wealth to charity (mainly benefitting children of landowners who can't afford education) and to cultural purposes. The funds received by Wawel Castle were used to purchase paintings by the best masters from Poland and abroad. By 1937 they had gathered 91 objects for its reconstruction. The second foundation was established in 1927 by art historian and former governor of Galicia Leon Piniński, who donated over 300 objects by artists such as Juliusz Kossak, Jacek Malczewski, Artur Grottger and Józef Chełmoński. As an outstanding collector, Piniński took an active part in the foundation's work until the end of his life. In the 1930s, as a result of economic crisis, he was forced to sell almost 50 paintings from the Wawel Castle. The article presents the cultural activity of Eastern Galician

conservatives, which should not be limited only to political aspects, especially the Polish-Ukrainian conflict.

Keywords: eastern Galician conservatives, Leon Piniński, Dawid Abrahamowicz, Wawel Royal Castle, interwar period

Wprowadzenie

Próbe charakterystyki konserwatystów wschodniogalicyjnych jako pierwszy podjął w 1907 r. Wilhelm Feldman. W swojej rozprawie *Stronnictwa i programy polityczne w Galicji 1848–1906* stwierdził: „szlachta podolska za mało inteligentna, by być twórczą, trzyma się kurczowo stosunków istniejących, choćby przestarzałych, zgubnych, niedających się konserwować, i jak zarazy boi się wszelkiego postępu”¹. Ów pogląd zdominował polską historiografię, która, jak słusznie zauważył Adam Wątor, nie podjęła dotychczas starań zmierzających do jej reinterpretacji². W podobnym tonie wypowiedzieli się Ołena Arkusza oraz Marian Mudryj, postulując potrzebę odejścia od krytycznego obrazu Podolaków³ ukształtowanego pod wpływem twórczości Feldmana⁴. Przy braku monografii poświęconej myśli politycznej, jak i działalności ugrupowania, równie nieznane pozostają liczne inicjatywy społeczne czy kulturowo-oświatowe. Przykładem są losy dwóch fundacji wawelskich utworzonych przez Leona Pinińskiego i Dawida Abrahamowicza⁵. Co ważne, wątek ten

¹ W. Feldman, *Stronnictwa i programy polityczne w Galicji 1846-1906*, t. 1, red. P. Sierżęga, K. Staszewski, Kraków 1907, *Galliciana*, s. 230.

² A. Wątor, *Ziemiańin-polityk Tadeusz Cieński 1856-1925. Z dziejów konserwatyzmu wschodniogalicyskiego*, Szczecin 1997, *Uniwersytet Szczeciński. Rozprawy i Studia*, t. 258, s. 7.

³ Określenie Podolacy stało się popularne z uwagi na posiadane przez większość z nich majątki rozlokowane na galicyjskim Podolu, T. Dudek, *Konserwatyści galicyjscy wobec kwestii ukraińskiej w Galicji na przełomie XIX i XX wieku*, Kraków 2004, [mps pracy doktorskiej], s. 19.

⁴ O. Arkusza, M. Mudryj, *XIX-wieczna arystokracja polska w Galicji Wschodniej wobec ruskich (ukraińskich) aspiracji narodowych*, „Krakowskie Pismo Kresowe” 2012, nr 4, s. 147-149.

⁵ Na temat Podolaków pisali: A. Górski, *Podolacy. Obóz polityczny i jego liderzy*, Warszawa 2013; Ł. Szymański, *Konserwatyści wschodniogalicyscy wobec strajków chłopskich w 1902 r.*, „Studia Prawnoustrojowe” 2020, nr 50, s. 439-453; M. Semczyszyn, *Galicyjskie wybory. Działalność Centralnego Komitetu Wyborczego dla Galicji Wschodniej w latach 1867-1906*, Warszawa 2014, s. 46-52; T. Dudek, *Konserwatyści galicyjscy wobec kwestii ukraińskiej w okresie rządów namiestnika Leona Pinińskiego (1898-1903)*, „Krakowskie Pismo Kresowe” 2020, nr 12, s. 52-80; i dem, *Konserwatyści galicyjscy wobec kwestii ukraińskiej w okresie rządów namiestnika księcia Eustachego Sanguszki*, „Textus et Studia” 2020, nr 2, s. 62-81; i dem, *Ruch konserwatywny wobec kwestii ukraińskiej w końcowym*

mimo pokaźnych zasobów archiwalnych nie spotkał się dotychczas z zainteresowaniem historyków.

Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie sylwetek dwóch liderów Podolaków w podejmowanej przez nich aktywności kulturalnej przypadającej na okres dwudziestolecia międzywojennego. Zachowane materiały poświadczają, że odzyskanie niepodległości nie położyło kresu ofiarności polskiego ziemiaństwa. Kolekcjonowane w latach porozbiorowych pamiątki nierzadko w odrodzonej ojczyźnie przekazywano instytucjom narodowym⁶. Decyzjom tym towarzyszyła chęć udzielenia wsparcia materialnego placówkom, które nie mogły liczyć na pomoc finansową państwa. W badaniach obejmujących historię kultury i nauki zwracano uwagę wyłącznie na aspekty polityczne, marginalizując przy tym rolę czynników ekonomicznych, które – czego dowodzą obydwie fundacje – potrafiły wywrzeć znaczący wpływ na środowisko kulturalne przedwojennej Polski⁷.

---

okresie rządów namiestnika Andrzeja hr. Potockiego (1906-1908), „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2012, nr 16, s. 89-109; idem, *Od pierwszych demokratycznych wyborów do Rady Państwa do upadku namiestnika Michała Bobrzyńskiego. Konserwatyści wobec kwestii ukraińskiej w Galicji w latach 1911-1913*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2015, nr 19, s. 77-96; S. Grodziski, *Sejm Krajowy galicyjski 1861-1914*, t. 1, Warszawa 1993, s. 137-138; A. Świątek, *Gente Rutheni, natione Poloni. Z dziejów Rusinów narodowości polskiej w Galicji*, Kraków 2014, *Studia Galicyjskie*, t. 3, s. 394-395; Ł. Chrobak, *Książę Andrzej Lubomirski. Ordynat i przemysłowiec w latach 1882-1939*, Kraków 2021, *Studia Galicyjskie*, t. 7; B. Stoczewska, *Ukraina i Ukraińcy w polskiej myśli politycznej. Od końca XIX wieku do wybuchu II wojny światowej*, Kraków 2013, s. 63-68; K. Karolczak, *Rodzina Dzieduszyckich herbu Sas w XIX i XX wieku. Linia starsza – potomkowie Tadeusza Gerwazego*, Warszawa 2013, s. 62-63; K.K. Daszyk, *Osobliwy Podolak. W kręgu myśli historiozoficznej i społeczno-politycznej Wojciecha hr. Dzieduszyckiego*, Kraków 1993, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne*, z. 105; R. Kania, *Działalność podolaków w Galicji Wschodniej w poglądach Wilhelma Feldmana*, „Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania” 2015, t. 8, s. 137-149.

⁶ Wnioskuje o tym na podstawie korespondencji prowadzonej między Zarządem Wawelskim a kolekcjonerami sztuki, którzy skłonni byli odsprzedać posiadane dzieła w okazjonalnej cenie. Rezygnację z zarobku motywowano ideą wsparcia odbudowy Wawelu. W podobnym tonie wypowiadał się podczas przemówień publicznych Leon Piniński. Przywołując fragment artykułu prasowego: „Mówiąc o swoich darach przekazanych dla Wawelu, wyraża prof. Piniński radość, że spełniły się jego marzenia w tym względzie, bo przecież nie dla siebie, ale całego społeczeństwa gromadził skarby sztuki”. Zob. „Gazeta Lwowska” 1930, nr 290, s. 4.

⁷ J. Dybiec, *Finansowanie nauki i oświaty w Galicji 1860-1918*, Kraków 1979, *Uniwersytet Jagielloński. Rozprawy Habilitacyjne*, nr 35; J. Dybiec, *Mecenat naukowy i oświatowy w Galicji 1860-1918*; W. Molik, *Jan Działyński jako mecenas nauki i sztuki*, Warszawa-Poznań 1974, *Materiały i Studia do Dziejów Kultury w Wielkopolsce*, z. 7; *Ziemiaństwo wielkopolskie. W kręgu arystokracji*, red. A. Kwilecki, Poznań 2004.

Działalność oraz podstawy prawno-materialne Fundacji im. Antoniny z Suchodolskich i Dawida Abrahamowiczostwa

Niespełna dwa lata przed swoją śmiercią, nie doczekawszy potomka, Dawid Abrahamowicz w testamencie datowanym na sierpień 1924 r. zobowiązał się do przekazania „na cele powszechnego użytku” znaczących środków materialnych⁸. Akt ostatniej woli tworzyło 14 artykułów, określając strukturę, zarząd, a także źródła finansowania powołanych instytucji⁹.

Pierwsza część zapisu dotyczyła wydzielenia z zapisanego majątku funduszu żelaznego w wysokości 8 tys. dolarów z przeznaczeniem na cele oświatowe. Z narosłych procentów przez 25 lat miały być wypłacane zasiłki dla młodzieży ziemiańskiej – „wychodźców”, zarówno dziewcząt, jak i chłopców, którzy na skutek rewolucji bolszewickiej utracili posiadane mienie. Spadkobierca zobowiązał się do udzielenia opisanych świadczeń dwa lata po swojej śmierci. Prośbą darczyńcy było, aby pierwsi wsparcie finansowe uzyskali najbliżsi, tj. wnuki i prawnuki Abrahamowiczów. Jako powód takiego zapisu podano „jawne wywłaszczenie i zubożenie ziemian”, do którego przystąpiło państwo polskie¹⁰.

Dalsza część testamentu poświęcona została planom utworzenia fundacji mającej za zadanie uposażyć zarząd wawelski w znajdujące się w mieszkaniu cenne obiekty, m.in. obrazy olejne i akwarele czy umeblowanie. Majątek fundacji tworzył tzw. kapitał żelazny¹¹ w wysokości 5 tys. dolarów oraz tysiąc akcji pochodzących z kopal-

---

⁸ Dawid Abrahamowicz (1839-1926) – z pochodzenia Ormianin. Jeden z czołowych przedstawicieli konserwatystów wschodniogalicyskich. Początkowo zabierał głos w sprawach społeczno-gospodarczych. Od lat 60. XX w. należał do Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego oraz Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarczego, którego w 1875 r. został wiceprezesem. Działalność polityczną rozpoczął w 1875 r., otrzymując mandat do Sejmu Krajowego. Do parlamentu wiedeńskiego dostał się w 1881 r., piastując kolejno coraz wyższe stanowiska. W 1904 r. został wybrany I wiceprezesem Koła Polskiego, a dwa lata później – prezesem. Urząd ten sprawował do 1907 r. W tym samym roku został obrany ministrem ds. Galicji. Po podaniu się dwa lata później do dymisji został prezesem rady nadzorczej Banku Przemysłowego. Po krótkiej przerwie od polityki powrócił do niej ponownie w 1911 r., by rok później otrzymać dożywotnie miejsce w Izbie Panów; D. Szymczak, *Ekscelencja Dawid Abrahamowicz – polityk galicyjski, polski czy austriacki? Szkic do portretu wybitnego Podolaka*, [w:] *Między polityką historyczną a pamięcią historyczną. Studia z dziejów Polski okresu porozbiorowego*, red. W. Łazuga, S. Paczos, Poznań 2015, *Publikacje Instytutu Historii UAM*, nr 128, s. 183-209.

⁹ Archiwum Zamku Królewskiego na Wawelu [dalej: AZKW], Teka Abrahamowiczów. Fundacja im. Antoniny z Suchodolskich i Dawida Abrahamowicza 1927-1937, sygn. A2K-PZS/-105/1B/1, Odpis uchwały senatu z dnia 25 lutego 1927 roku, s. 15-18.

¹⁰ Ibidem, s. 15.

¹¹ Tworzone przez ziemiaństwo w okresie rozbiorowym fundacje i stypendia praktycznie zawsze nosiły nazwę swoich ofiarodawców. Podstawę dla ich działalności z reguły stanowił kapitał żelazny, z którego, jak pisze Tadeusz Epsztajn, wyłącznie odsetki szły na pokrycie potrzeb instytucji. Podobne rozwiązanie zastosowano w dwudziestoleciu międzywojennym w przypadku Fundacji Abrahamo-

ni węgla w Jaworznie¹². Po wyczerpaniu funduszy kolejne 8 tys. dolarów miało trafić do galerii obrazów na Wawelu. Opiekę nad nowo powołaną fundacją powierzono Polskiej Akademii Umiejętności (PAU), która z przyznaných środków mogła wydać niesprecyzowaną wówczas sumę „na zakup najwybitniejszych dzieł malarstwa polskiego i zagranicznego”¹³. Ponadto każdy z obrazów pozyskanych ze środków Fundacji powinien posiadać napis wskazujący ich darczyńców. W razie odstąpienia PAU od zarządzania Fundacją rada rodzinna¹⁴ zobowiązana była do podjęcia decyzji o przekazaniu jej bezpośrednio w zarząd Zamku na Wawelu, miasta Krakowa lub całkowitych przenosinach do Lwowa.

Drugą Fundacją powołaną z inicjatywy Abrahamowicza był Zakład Wychowawczy dla synów zubożałych ziemian we Lwowie. W razie gdyby Lwów nie znajdował się w ówczesnych granicach państwa, na siedzibę placówki wyznaczony został Kraków. Zabezpieczenie materialne stanowiły dobra ziemskie rozlokowane w powiatach śniatyńskim, horodeckim i lwowskim, a także „jedna połowa mej realności we Lwowie położonej przy ulicy Kraszewskiego 17”¹⁵. W majątek Fundacji włączono również posiadłości siostry Abrahamowicza, Gertrudy Torosiewiczowej. Zgodnie z zamiarem darczyńcy powołany Zakład poza kształceniem w zakresie nauk prawnych i technicznych przewidywał kształcenie zawodowe, tj. przemysłowe i handlowe, przystosowane do potrzeb zarządzania gospodarstwem rolnym¹⁶. Zakład Wychowawczy dla młodzieży ziemiańskiej uruchomiono w 1930 r., dwa lata po śmierci Antoniny z Suchodolskich. Zgodnie z wolą testamentu Abrahamowicza jego kuratorem mianowano Romana Zaleskiego. Opiekę nad Zakładem objęli członkowie rodziny wchodzący w skład pięcioosobowej Rady Fundacyjnej. Bezpośredni zarząd nad placówką przekazano jej dyrektorowi, ks. Włodzimierzowi Cieńskiemu¹⁷. Wychowankowie Zakładu zostali zobowiązani do jednej trzeciej całych kosztów utrzymania, stanowiącej wówczas około 70 zł miesięcznie. Liczba miejsc w Zakładzie była ograniczona i wynosiła 70 osób. W celu upamiętnienia hojności małżonków ulica Kadecka, na której stanął budynek, zyskała nazwę swych ofiarodawców¹⁸.

---

wiczów. T. Epsztein, *Z piórem i paletą. Zainteresowania intelektualne i artystyczne ziemiaństwa polskiego na Ukrainie w II połowie XIX w.*, Warszawa 2005, s. 406.

¹² AZKW, Teka Abrahamowiczów. Fundacja im. Antoniny z Suchodolskich i Dawida Abrahamowicza 1927-1937, sygn. sygn. A2K-PZS-/105/1B/1, Odpis testamentu śp. Dawida Abrahamowicza z 1924 r., s. 7-8.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Rada rodzinna – instytucja prawa rodzinnego usytuowana między opiekunem i sądem pokoju, sprawującym z ramienia władzy publicznej nadzór nad opieką. Została wprowadzona na ziemiach polskich na mocy Kodeksu Napoleona i przetrwała w niemal niezmienionej postaci aż do 1946 r. [przyp. red.].

¹⁵ AZKW, Teka Abrahamowiczów. Fundacja im. Antoniny z Suchodolskich i Dawida Abrahamowicza 1927-1937, sygn. sygn. A2K-PZS-/105/1B/1, Uchwała senatu z 25 II 1927 r., s. 16.

¹⁶ Ibidem, k. 16-17.

¹⁷ „Gazeta Poranna. Ilustrowany dziennik informacyjny wschodnich kresów” 1930, nr 9327, s. 9.

¹⁸ „Gazeta Lwowska” 1930, nr 204, s. 4.

3 marca 1928 r. Walne Zgromadzenie PAU uchwaliło statut Fundacji. Jego wejście w życie uzależniono od zgody Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a także fundacyjnych władz nadzorczych – w tym przypadku wojewody lwowskiego¹⁹. Jak czytamy w korespondencji, „województwo bardzo dokładnie, drobiazgowo bada zgodność statutów fundacyjnych z postanowieniami testamentowymi, ale też bardzo długo całymi miesiącami. A ministerstwo też jeszcze od lipca tej sprawy nie załatwiło. Wszystko to przewleka wejście w życie fundacji”²⁰. Pomimo wiadomości ponagających ze strony PAU sprawa zatwierdzenia statutu nie nabrała oczekiwanego tempa. Powodem były zastrzeżenia dotyczące prawidłowości statutu przedstawione przez Kancelarię Cywilną Prezydenta, która także musiała go zaakceptować²¹. Nie posiadając jej, Fundacja nie mogła rozpocząć właściwej działalności. Na przykład w 1931 r., chcąc zakupić wystawiony przez Marię Epsteinównę portret króla Stanisława Augusta Poniatowskiego w stroju koronacyjnym autorstwa Marcellego Bacciarellego, zarząd wawelski zmuszony był uzyskać zgodę PAU. Problemy prawne oraz odmowa w sprawie uzyskania kredytu z powodu stagnacji gospodarczej kraju spowodowały, że – jak wspomniano w liście – „liczono się z możliwością utraty tego jedynego w swoim rodzaju reprezentacyjnego portretu”²². Ostatecznie po wymianie wiadomości w tym samym roku za sumę 8 tys. zł nabyto wspomniane dzieło²³.

Kwestia zatwierdzenia statutu z powodu „różnic prawnych” pomiędzy Urzędem Wojewódzkim we Lwowie a PAU przyczyniła się do zahamowania działań Fundacji. Następstwem tego we wspomnianych latach oprócz obrazu Bacciarellego zdecydowano o zaprzestaniu kupna jakichkolwiek muzealiów²⁴. Problem statutu rozwiązano dopiero w czerwcu 1935 r. Zgodnie z jego ustaloną wersją zakup obrazów przekazano w ręce pięcioosobowego komitetu powołanego przez PAU. Na jej członków mianowano zarządcę Zamku Królewskiego na Wawelu, kustosza Zbiorów Państwo-

¹⁹ Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie [dalej: AN PAN i PAU], Korespondencja Sekretarza Generalnego 1928, sygn. KSG 1928/339, Wiadomość w sprawie zatwierdzenia statutu fundacji im. Dawida i Antoniny z Suchodolskich Abrahamowiczów do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 15 III 1928 r.

²⁰ AN PAN i PAU, Korespondencja Sekretarza Generalnego 1928, sygn. KSG 1928/1678, Wiadomość ponagająca Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w sprawie zatwierdzenia statutu fundacji im. Dawida i Antoniny z Suchodolskich Abrahamowiczów z dnia 12 I 1929 r.

²¹ AN PAN i PAU, Korespondencja Sekretarza Generalnego 1929, sygn. KSG 1929/663, Wiadomość sekretarza generalnego PAU do urzędu województwa we Lwowie z dnia 5 IV 1929 r.

²² AN PAN i PAU, Korespondencja Sekretarza Generalnego 1931, sygn. KSG 1931/119, List kustosza państwowych zbiorów sztuki na Wawelu do Sekretarza Generalnego PAU w Krakowie Stanisława Kutrzeby z 19 I 1931 r.

²³ AZKW, Teki Abrahamowiczów. Fundacja im. Antoniny z Suchodolskich i Dawida Abrahamowicza 1927-1937, sygn. A2K-PZS/-105/1B/1, Przedmioty zapisane testamentem śp. Dawida Abrahamowicza, s. 233.

²⁴ AN PAN i PAU, Korespondencja Sekretarza Generalnego 1933, sygn. KSG 1933/128, List Sekretarza Generalnego PAU z 18 II 1933 r.

wych na Wawelu, przewodniczącego Komisji historii sztuki PAU oraz osoby pocho-
dzące z wyborów, należące do Akademii, czy też spoza tego grona. Po każdym roku
Sekretarz Generalny zobowiązany był do przekazania informacji na temat środków
finansowych Fundacji²⁵. Ostatecznie w skład komitetu dla zakupu obrazów weszli:
Leon Piniński, Zygmunt Batowski, Feliks Kopera, Wojsław Molè, Stefan Komornic-
ki²⁶. Do tego czasu zgromadzony majątek wynosił 10 311,90 zł²⁷.

Interesujący okres w dziejach Fundacji stanowiły lata 30. XX w., kiedy to po za-
twierdzeniu statutu energicznie przystąpiono do działań. Poza kwestiami prawnymi
nałożyła się na to korzystna, choć jednocześnie tragiczna sytuacja wywołana wiel-
kim kryzysem ekonomicznym. Na skutek załamania gospodarczego rynek sztuki za-
pełnił się szczególnie cennymi przedmiotami, rozprzedawanymi po zaniżonej cenie.
Wydarzenia te pozwolił wzbogacić kolekcję Fundacji o nowe zbiory. Dla przykładu
w 1933 r. zastanawiano się nad zakupem kilku obrazów od zadłużonego Włodzi-
mierza Dzieduszyckiego²⁸, przeznaczonych na sprzedaż za granicę²⁹. Nie wiemy, jak
potoczyły się ich losy, niemniej jednak sprawa dzieł z Galerii Międzyńskich-Dziedu-
szyckich powróciła ponownie w 1935 r. Udało się wówczas nabyć dla Wawelu co naj-
mniej cztery z nich³⁰. Od momentu założenia Fundacji na mocy testamentu Abraha-
mowicza z 1924 do 1937 r. pozyskano 91 obiektów o wysokiej wartości artystycznej
i historycznej ujętych jako dzieła sztuki. Precyzyjnie ilustruje to tabela 1.

---

²⁵ AZKW, Teka Abrahamowiczów. Fundacja im. Antoniny z Suchodolskich i Dawida Abra-
hamowicza 1927-1937, sygn. A2K-PZS/-105/1B/1, Statut Fundacji im. Antoniny z Suchodolskich
i Dawida Abrahamowiczostwa, s. 286.

²⁶ AN PAN i PAU, Korespondencja Sekretarza Generalnego 1935, sygn. KSG 1935/689, Wia-
domość w sprawie wyboru komitetu dla zakupu obrazów z 23 V 1935 r.

²⁷ AN PAN i PAU, Korespondencja Sekretarza Generalnego 1935, sygn. KSG 1935/689, Wia-
domość Profesora Juliana Pagaczewskiego z 15 V 1935 r.

²⁸ AZKW, Teka Abrahamowiczów. Fundacja im. Antoniny z Suchodolskich i Dawida Abraha-
mowicza 1927-1937, sygn. sygn. A2K-PZS/-105/1B/1, Protokół z oględzin obrazów stanowiących
własność Hrabiego Włodzimierza Dzieduszyckiego z 19 XI 1933 r., s. 273.

²⁹ Dramatyczna sytuacja finansowa Włodzimierza Dzieduszyckiego – ordynata poturzycko-
zarzeckiego, wymusiła sprzedaż dzieł znajdujących się w Galerii Międzyńskich-Dzieduszyckich.
W ten sposób w latach 1933-1934 na aukcję trafiło 109 obrazów malarzy XVII i XVIII w. K. Ka-
rolczak, *Dzieduszyccy. Dzieje rodu. Linia poturzycko-zarzecka*, Kraków 2001, s. 241-242.

³⁰ AN PAN i PAU, Korespondencja Sekretarza Generalnego 1935, sygn. KSG 1935/697, List
Leona Pinińskiego do prezesa PAN z 19 V 1935 r.

Tab. 1. Zbiory fundacji pozyskane na mocy testamentu lub w drodze zakupu w latach 1924-1937

Obiekty stanowiące własność fundacji	Rok nabycia	Forma nabycia	Liczba	Wydane środki
obrazy	1924	zapis testamentowy	37	–
meble/zwierciadła	1924	zapis testamentowy	46	–
obraz	1931	zakup	1	8000
obraz	1935	zakup	4	b.d.
obraz	1936	zakup	3	11 800
Suma			91	19 800

Źródło: AZKW, Teka Abrahamowiczów. Fundacja im. Antoniny z Suchodolskich i Dawida Abrahamowicza 1927-1937, sygn. A2K-PZS/-105/1B/1, Statut Fundacji im. Antoniny z Suchodolskich i Dawida Abrahamowiczostwa, s. 287-288; AN PAN i PAU, Korespondencja Sekretarza Generalnego 1935, sygn. KSG 1935/697, List Leona Pinińskiego do prezesa PAN z 19 maja 1935 r.; AZKW, Teka Abrahamowiczów. Fundacja im. Antoniny z Suchodolskich i Dawida Abrahamowicza 1927-1937, sygn. A2K-PZS/-105/1B/1, Protokół z posiedzenia Komitetu dla zakupu obrazów, s. 299; AZKW, Teka Abrahamowiczów. Fundacja im. Antoniny z Suchodolskich i Dawida Abrahamowicza 1927-1937, sygn. A2K-PZS/-105/1B/1, Przedmioty zapisane testamentem śp. Dawida Abrahamowicza, s. 233.

Fundacja Zbiorów Sztuki im. Leona hr. Pinińskiego

Leon Piniński³¹ po raz pierwszy wspominał o planach utworzenia fundacji w liście do władz Muzeum Narodowego w 1909 r., pisząc:

Mam zamiar przyczynić się o ile moje w Krakowie środki na to starczą do ozdobienia Komnat Zamku na Wawelu (...) Kolekcjonując Wawel, będę mieć głównie na oku nabywanie dzieł sztuki, takich, które będą złożone do dekorowania komnat Zamku

³¹ Leon Piniński (1857-1938) – historyk sztuki, prawnik, rektor Uniwersytetu Lwowskiego. Po ukończeniu studiów na Uniwersytecie Lwowskim kształcił się kolejno w Lipsku, Wiedniu oraz Berlinie. W 1885 r. powrócił do Galicji i rozpoczął karierę naukową na macierzystej uczelni we Lwowie. W tym samym roku wszedł w skład Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego, a następnie Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego. Swoją karierę polityczną rozpoczął w 1888 r., gdy został wybrany posłem do Rady Państwa. W latach 1894-1898 zasiadał w Sejmie Krajowym. Coraz większe zaangażowanie w politykę wymusiło na nim rezygnację z obowiązków akademickich, zwłaszcza gdy w 1898 r. został mianowany namiestnikiem Galicji. Stanowisko to piastował do swojej dymisji, która nastąpiła w 1903 r.; R. Wiaderna-Kuśnierz, *Leon hr. Piniński (1857-1938) – prawnik, polityk, historyk sztuki, znawca literatury i kompozytor. Zarys biografii*, [w:] *Przedwojenny Lwów i jego uczeni. Sylwetki – działalność naukowa – osiągnięcia*, red. S. Dorocki, P. Brzegowy, Kraków 2016, s. 183-209.

Wawelskiego. Przedmioty te będą oddane w depozyt Muzeum Narodowego, a w przyszłości będą tworzyć fundację z przeznaczeniem przekazania na Zamek Wawelskiemu³².

Braki źródłowe uniemożliwiają udzielenie precyzyjnej odpowiedzi na pytanie, co powstrzymało Pinińskiego od dalszych kroków zmierzających do powołania fundacji. Prawdopodobnie na przeszkodzie stanęły wypadki polityczne, tj. wybuch I wojny światowej. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości wciąż niespokojna sytuacja nakazywała odłożenie na bok jakichkolwiek inicjatyw – tym bardziej iż latem 1920 r. w trakcie obrony Lwowa przed nacierającymi wojskami bolszewików Piniński zmuszony był do opuszczenia miasta. Posiadane wówczas zbiory, przewożone w przedziałach kolejowych, udało się uratować, lecz jak wspomina jeden ze świadków tamtejszych wydarzeń, ten po zakończeniu wojny „narzekał na swoje obecne położenie”³³.

Sprawa powołania fundacji powróciła ponownie w lutym 1921 r., czego dowodzi korespondencja Pinińskiego, w której podnosił: „Nadto nadaję, że nie mam zamiaru oddać zbiorów »na własność państwa«, lecz zrobię fundację odrębną pozostającą pod zarządem pewnej poważnej instytucji zarządzanej wraz z kuratelą rodzinną”³⁴.

Warto przypomnieć, że jeszcze w czasie istnienia Austro-Węgier Piniński angażował się w liczne przedsięwzięcia naukowe i artystyczne. Należał do osób postulujących na forum Sejmu Krajowego w 1908 r. potrzebę wprowadzenia ustawy konserwatorskiej. W tej sprawie publikował liczne artykuły, głównie na łamach należącej do konserwatystów wschodniogalicyskich „Gazety Narodowej”. Zabiegał o ochronę zabytków Krakowa i Lwowa, nierzadko będąc członkiem licznych towarzystw³⁵. Należy przypuszczać, że idea ofiarowania posiadanej kolekcji pojawiła się pod wpływem prac związanych z Komitetem Odnowienia Wawelu, którego był członkiem³⁶. O problemach związanych z wyposażeniem wnętrza oraz przywróceniem im pierwotnego wyglądu wspomniano w licznych podziękowaniach. Oto fragment jednego z nich, sporządzonego przez Kierownictwo Odnowienia Zamku Królewskiego na Wawelu:

Trudno jest dostatecznie silnie wyrazić wdzięczność, jaką Wawel i cała Polska żywić winny dla Ekscelencji za dar tak nadzwyczajny wspaniały, tak niezmiernie doniosły. Restaurowanie wnętrza będzie gotowych już za parę miesięcy. Niezwykła ofiarność

³² Archiwum Muzeum Narodowego w Krakowie [dalej: AMNK], Depozyt 1969, sygn. 4315, Notatka hrabiego Leona Pinińskiego z 22 X 1909 r.

³³ AMNK, Depozyt 1969, sygn. 10007, Wiadomość Henryka Ertela do dyrektora Muzeum Narodowego w Krakowie z 1922 r.

³⁴ AZKW, Teka Hrabiego Leona Pinińskiego (w tym akt Fundacji) 1909-1935, sygn. AZK-PZST-105/1a/2, List Leona Pinińskiego do kustosa Borowskiego z 21 II 1921 r., s. 11.

³⁵ Jednym z nich było Towarzystwo upiększania miasta Lwowa i okolic, którego od 1911 r. był honorowym prezesem. R. Wiaderna-Kuśnierz, *op. cit.*, s. 196.

³⁶ Leon Jan Piniński, [w:] *Internetowy Polski Słownik Biograficzny*.

Ekscelencji rozwiązuje ogromny procent trudności, jakie mieliśmy i mamy do zwalczania wobec pustych ścian³⁷.

Jak wspomniano, część z przekazanych Fundacji dzieł przed wojną ofiarowana została Muzeum Narodowemu w Krakowie w formie depozytu³⁸. Z uwagi na braki źródłowe trudno wskazać, jak wielka była to darowizna. Jedyną wskazówką w tej sprawie może być list dyrektora Muzeum Narodowego w Krakowie z 1927 r., opisujący poważne uszczuplenie zbiorów placówki po przenosinach kolekcji Pinińskiego na Wawel³⁹. Fundacja Zbiorów Sztuki im. Leona hr. Pinińskiego na Wawelu została ustanowiona w 1927 r.⁴⁰ Jej skład stanowiły: obrazy starych mistrzów zagranicznych od początku XV do końca XVIII w., kolekcja obrazów z XIX w., m.in. prace Juliusza Kossaka, Jacka Malczewskiego, Artura Grottgera czy Józefa Chełmońskiego, kilkanaście rzeźb i część umeblowania⁴¹. Zgodnie z aktem założycielskim każdy z przekazanych obiektów powinien posiadać napis „wskazujący na przynależność dzieła sztuki” do jego darczyńcy. Nad kolekcją „sprawować będzie pod ustawowym nadzorem państwowych władz fundacyjnych ten organ państwowy, któremu powierzony będzie każdorazowo zarząd państwowych zbiorów na Zamku Królewskim na Wawelu”⁴². Wraz z nim kierownictwo Fundacją spoczęło w rękach kuratora. Nie dziwi fakt, że jako pierwszy miejsce to dożywotnio zajmował sam założyciel Fundacji, Leon Piniński. Po jego śmierci powyższe stanowisko miał objąć bratanek – Mieczysław Piniński. W przeszłości rola kuratora zawsze miała być pełniona przez członka rodziny – „wedle porządku primogenitury”, lecz z wyłączeniem płci żeńskiej⁴³.

W kolejnych latach kolekcja sukcesywnie zwiększała się o zakupywane głównie w Wiedniu i Wenecji dzieła. Do lipca 1928 r. Fundacja posiadała 315 obiektów⁴⁴. Na wypadek restauracji ważniejszych obrazów Piniński osobiście wyrażał na nią zgodę,

---

³⁷ AZKW, Teka Hrabiego Leona Pinińskiego (w tym akt Fundacji) 1909-1935, sygn. AZK-PZST-105/1a/2, List Kierownictwa Odnowienia Zamku Królewskiego na Wawelu do Leona Pinińskiego z 14 I 1927 r., s. 23.

³⁸ Rozproszone materiały oraz wielokrotnie uzupełniane zapisy uniemożliwiają podanie dokładnej liczby dzieł. Według najbardziej wiarygodnego źródła, za które należy uznać drugi spis obrazów znajdujących się w depozycie Muzeum Narodowego z 12 I 1927 r., liczba ta stanowiła 181 przedmiotów. AZKW, Teka Hrabiego Leona Pinińskiego (w tym akt Fundacji) 1909-1935, sygn. AZK-PZST-105/1a/2, Obrazy i rzeźby Eksc. Leona hr. Pinińskiego w depozycie Muzeum Narodowego w Krakowie.

³⁹ AMNK, sygn. XXV/313, List do Prezydenta Rzeczypospolitej z 18 listopada 1927 roku.

⁴⁰ AZKW, Teka Hrabiego Leona Pinińskiego (w tym akt Fundacji) 1909-1935, sygn. AZK-PZST-105/1a/2, Projekt aktu notarialnego, s. 822.

⁴¹ AZKW, Teka Hrabiego Leona Pinińskiego (w tym akt Fundacji) 1909-1935, sygn. AZK-PZST-105/1a/2, „Nowa Reforma” 19 IV 1927 r., s. 263.

⁴² AZKW, Teka Hrabiego Leona Pinińskiego (w tym akt Fundacji) 1909-1935, sygn. AZK-PZST105/1a/2, Projekt aktu notarialnego, s. 822-823.

⁴³ Ibidem, s. 824-825.

⁴⁴ AZKW, Teka Hrabiego Leona Pinińskiego (w tym akt Fundacji) 1909-1935, sygn. AZK-PZST105/1a/2, Przyrost muzealiów do wyposażenia Wawelu od dnia 9 IX 1927 do 1 VII 1928, s. 179.

argumentując: „jestem bowiem zasadniczym przeciwnikiem restaurowania obrazów dawnych i boję się, by przy tem nie robiono przemalowań i zmian, które psują zamiast naprawiania”⁴⁵. Dokładną liczbę darów stanowiących własność fundacji przedstawia poniższa tabela.

Tab. 2. Przedmioty stanowiące własność fundacji im Leona hr. Pinińskiego do lipca 1928 r.

Kategoria daru	Liczba	Okres, z którego pochodzi nabytek
obraz	272	XV–XIX w.
rzeźba	29	XV–XIX w.
część umeblowania	13	XVII–XIX w.
iluminowany rękopis	1	XIV w.
Razem	315	

Źródło: AZKW, Teka Hrabiego Leona Pinińskiego (w tym akt Fundacji) 1909-1935, sygn. AZK-PZST105/1a/2, Przyrost muzealiów do wyposażenia Wawelu od dnia 9 IX 1927 do 1 VII 1928 r., s. 179.

Niezwykle trudny okres w dziejach Fundacji stanowiły lata 30., kiedy wskutek kryzysu ekonomicznego drastycznemu pogorszeniu uległa sytuacja finansowa Pinińskiego. Pod jej wpływem rozważano sprzedaż obrazów znajdujących się na Wawelu, niewchodzących w skład Fundacji. Aby uniknąć tej ewentualności, starano się o pomoc materialną ze strony państwa, które za umiarkowaną cenę miało nabyć owe przedmioty. Pod uwagę brano nie tylko 50 obrazów wyłączonych z kolekcji Pinińskiego, ale również znajdujące się w depozycie Muzeum Narodowego w Krakowie dzieła Wyczółkowskiego, Chełmońskiego, Malczewskiego, Grottgera i innych⁴⁶. Warto przypomnieć, iż następstwem pogłębiającego się kryzysu była również niekorzystna sytuacja na rynku sztuki. Podobnie jak w przypadku Pinińskiego, będący w tarapatach finansowych kolekcjonerzy wystawiali po zaniżonej cenie wartościowe dzieła sztuki. W przypadku rezygnacji ze sprzedaży posiadanych dzieł koniecznością stałaby się licytacja lwowskiej willi należącej do Pinińskiego. Świadek tamtejszych wydarzeń wspominał, iż ten po uzyskaniu informacji odnośnie do swojego położenia „kompletnie się załamał”⁴⁷. Jak wynika z dalszych materiałów, prawdopodobnie 49 ze znajdujących się na Zamku Wawelskim dzieł sztuki ostatecznie wywieziono za granicę, a następnie sprzedano. Jedno z nich – obraz Jana Matejki o nieznanym tytule – zostało zakupione przez rząd za kwotę 20 tys. dolarów⁴⁸. Podobne rozwiązania stosowały w czasie kryzysu ekonomicznego inne znane z mecenatu kulturalnego

⁴⁵ AZKW, Teka Hrabiego Leona Pinińskiego (w tym akt Fundacji) 1909-1935, sygn. AZK-PZST105/1a/2, List Leona Pinińskiego do zarządu wawelskiego z 1927 roku, s. 37.

⁴⁶ AZKW, Teka Hrabiego Leona Pinińskiego (w tym akt Fundacji) 1909-1935, sygn. AZK-PZST105/1a/2, s. 586-587.

⁴⁷ Ibidem, s. 601.

⁴⁸ Ibidem, s. 589.

rody, m.in. Dzieduszyccy. Pograżone w długach rodziny ziemiańskie wyprzedawały wówczas gromadzone przez dziesięciolecia kolekcje⁴⁹.

Piniński nierzadko starał się za pośrednictwem własnych kontaktów udzielić wsparcia tym, którzy prosili go o pomoc. Na przykład w 1932 r. wysłał do ówczesnego dyrektora Muzeum Narodowego w Krakowie, Feliksa Koperę, wiadomość w sprawie planów sprzedaży przez Annę Tarnowską prac Grottgera, które przechowywała wspomniana instytucja. Decyzja Tarnowskiej motywowana była jej ciężką sytuacją finansową, dlatego też, jak pisał: „byłoby to niewątpliwie dotkliwą stratą dla Muzeum, gdyby te drogie pamiątki i artystyczne bardzo interesujące rzeczy znikły z Muzeum i rozproszyły się na cztery wiatry”⁵⁰. W trakcie bezpośredniej wymiany wiadomości zastrzegł, że podczas sprzedaży jakichkolwiek przedmiotów w obecnym czasie, ta nie może nastawiać się na uzyskanie stosownych do wartości dzieł sum pieniężnych. Z uwagi na zaistniałą sytuację przystąpił do „rozwinęcia akcji” ratowania przedmiotów krakowskiego Muzeum Narodowego poprzez nawiązanie kontaktu z prezesem Polskiej Akademii Umiejętności, gdyż wierzono, iż wesprze stosownym datkiem ten cel⁵¹. Nie była to jedyna bezinteresowna pomoc ze strony Pinińskiego. Do równie interesującej zalicza się działalność w ramach fundacji im. Antoniny z Suchodolskich i Dawida Abrahamowiczostwa, która, jak wspomniano, nie mogła rozpocząć prac bez zatwierdzenia statutu. Sprawa ta dzięki poparciu Pinińskiego, jak podkreślono w korespondencji, została pokierowana na właściwe tory⁵².

Wnioski

Wokół tematyki konserwatystów wschodniogalicyskich narosło wiele mitów oraz uogólnień. Te ostatnie należały do szczególnie krzywdzących dla wybitnych osobistości, których – cytując Romana Dmowskiego – „nigdy wśród nich nie

---

⁴⁹ Dokumenty z zasobu Archiwum Zamku Królewskiego na Wawelu i Muzeum Narodowego w Krakowie wskazują na masowe wyprzedawanie przez ziemian przedmiotów o dużej wartości artystycznej, naukowej i historycznej w trakcie wielkiego kryzysu gospodarczego. Przykład może stanowić list z 23 X 1932 r., którego autor występuje z zapytaniem do krakowskiego oddziału Muzeum Narodowego o nabycie zbioru monet „wysokiej wartości”. Zgromadzona kolekcja z powodu trudnego położenia finansowego rodziny musiała trafić pod młotek. AMNK, sygn. XXXVI/231, List do Zarządu Muzeum Czapskich w sprawie zakupu monet.

⁵⁰ AMNK, sygn. XXXVI/275, List Leona Pinińskiego do dyrektora Muzeum Narodowego w Krakowie z 1932 r.

⁵¹ Ibidem.

⁵² AN PAN i PAU, Korespondencja Sekretarza Generalnego 1935, sygn. KSG 1935/689, Wiadomość Sekretarza Generalnego z 15 V 1935 r. dotycząca Komitetu Zakupu Obrazów Fundacji im. Antoniny z Suchodolskich i Dawida Abrahamowiczostwa.

brakowało”⁵³. Udział Podolaków w życiu autonomicznej Galicji, choć znaczny, póki co nie został należycie zbadany. Do najrzadziej poruszanych zagadnień należy zaliczyć działalność w szeroko rozumianej polityce społecznej. Przedstawione w niniejszym artykule losy dwóch fundacji wawelskich założonych przez Dawida Abrahamowicza oraz Leona Pinińskiego poświadczają, iż poza aktywnością na scenie politycznej równie chętnie podejmowano liczne inicjatywy kulturalne. W obydwu przypadkach wkład darczyńców był ogromny, czego najlepszy przykład stanowiły wciąż powiększane zbiory. Odmienne natomiast potoczyły się losy fundacji. Pierwsza z nich po śmierci swoich fundatorów zmagiała się z piętrzącymi problemami prawnymi blokującymi przez dłuższy czas jej działalność. W przypadku Leona Pinińskiego kluczowe okazały się tarapaty finansowe, w które popadł hrabia, skutkiem czego było zatrzymanie prac nad rozszerzeniem kolekcji Wawelskiej. Mimo zastałych trudności, dysponując pozycją cieszącą się szacunkiem oraz osobistymi kontaktami z władzami PAU i dyrekcją Muzeum Narodowego, potrafił uczynić z nich korzyść na rzecz pozostawienia w kraju wartościowych dzieł w trakcie kryzysu ekonomicznego, czego przykład stanowiła sprawa Anny Tarnowskiej.

Podjmując problematykę mecenatu oraz ochrony dziedzictwa narodowego, na ogół skupiano się na okresie porozbiorowym, podkreślając zasługi ówczesnej inteligencji i arystokracji w utrzymaniu tożsamości „narodu bez państwa”⁵⁴. W rzeczywistości rozpoczęte w XIX w. prace nad zachowaniem dóbr kultury kontynuowano także w dwudziestoleciu międzywojennym. W historiografii powszechne stały się badania obejmujące wyłącznie XIX stulecie⁵⁵. Istotne jest jednak zastanowienie się: jaki wpływ na instytucje kultury wywarła depresja ekonomiczna lat 30. XX w. oraz jak sami kolekcjonerzy starali się uniknąć masowego wyprzedawania gromadzonych przez dziesięciolecia zbiorów w obliczu widma bankructwa? Przed dylematem tym stanęła znacząca część ówczesnych miłośników sztuki i mecenatów. Wspomniany aspekt odcisnął także widoczne piętno na działalności obydwu fundacji. Interesujące, iż w przypadku Fundacji Abrahamowiczów zapaść ekonomiczna bardziej przyczyniła się do jej rozkwitu niż stagnacji. A ta ostatnia dotknęła Fundację Leona Pinińskiego.

⁵³ R. Dmowski, *Upadek myśli konserwatywnej w Polsce*, Częstochowa 1938, s. 18.

⁵⁴ G.P. Bąbiak, *Wokół mecenatu Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w XIX w.*, „Galicja. Studia i Materiały” 2017, nr 3, s. 63.

⁵⁵ Zob. J. Dybiec, *Nie tylko szablą. Nauka i kultura Polska w walce o utrzymanie tożsamości narodowej 1795-1918*, Kraków 2021.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Muzeum Narodowego w Krakowie:

Depozyt 1969, sygn. 4315;

Depozyt 1969, sygn. 1007;

sygn. XXV/313;

sygn. XXXVI/275;

sygn. XXXVI/231.

Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie:

Korespondencja Sekretarza Generalnego 1928,

sygn. KSG 1928/339;

sygn. KSG 1928/1678;

Korespondencja Sekretarza Generalnego 1929,

sygn. KSG 1929/663;

Korespondencja Sekretarza Generalnego 1931,

sygn. KSG 1931/119;

Korespondencja Sekretarza Generalnego 1933,

sygn. KSG 1933/128;

Korespondencja Sekretarza Generalnego 1935,

sygn. KSG 1935/689;

sygn. KSG 1935/697.

Archiwum Zamku Królewskiego na Wawelu:

Teka Abrahamowiczów. Fundacja im. Antoniny z Suchodolskich i Dawida Abrahamowicza 1927-1937,

sygn. A2K-PZS-/105/1B/1;

Teka hrabiego Leona Pinińskiego (w tym akt fundacyjny) 1909-1935,

sygn. AZK-PZST105/1a/2.

Prasa z epoki

„Gazeta Lwowska” 1930, nr 204; 1930, nr 290.

„Gazeta Poranna. Ilustrowany dziennik informacyjny wschodnich kresów” 1930, nr 9327.

Opracowania

Arkusz O., Mudryj M., *XIX-wieczna arystokracja polska w Galicji Wschodniej wobec ruskich (ukraińskich) aspiracji narodowych*, „Krakowskie Pismo Kresowe” 2012, nr 4, s. 145-171.

Bąbiak P.G., *Wokół mecenatu Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w XIX w.*, „Galicja. Studia i Materiały” 2017, nr 3, s. 63-85.

Chrobak Ł., *Książę Andrzej Lubomirski. Ordynat i przemysłowiec w latach 1882-1939*, Kraków 2021, *Studia Galicyjskie*, t. 7.

Daszyk K.K., *Osobliwy Podolak. W kręgu myśli historiozoficznej i społeczno-politycznej Wojciecha hr. Dzieduszyckiego*, Kraków 1993, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne*, z. 105.

Dmowski R., *Upadek myśli konserwatywnej w Polsce*, Częstochowa 1938.

- Dudek T., *Konserwatyści galicyjscy wobec kwestii ukraińskiej w Galicji na przełomie XIX i XX wieku*, Kraków 2004 [mps pracy doktorskiej].
- Dudek T., *Konserwatyści galicyjscy wobec kwestii ukraińskiej w okresie rządów namiestnika księcia Eustachego Sanguszki*, „Textus et Studia” 2020, nr 2, s. 61-81.
- Dudek T., *Konserwatyści galicyjscy wobec kwestii ukraińskiej w okresie rządów namiestnika Leona Pinińskiego (1898-1903)*, „Krakowskie Pismo Kresowe” 2020, nr 12, s. 51-80.
- Dudek T., *Od pierwszych demokratycznych wyborów do Rady Państwa do upadku namiestnika Michała Bobrzyńskiego. Konserwatyści wobec kwestii ukraińskiej w Galicji w latach 1911-1913*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2015, nr 19, s. 77-96.
- Dudek T., *Ruch konserwatywny wobec kwestii ukraińskiej w końcowym okresie rządów namiestnika Andrzeja hr. Potockiego (1906-1908)*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2012, nr 16, s. 89-109.
- Dybiec J., *Finansowanie nauki i oświaty w Galicji 1860-1918*, Kraków 1979, Uniwersytet Jagielloński. Rozprawy Habilitacyjne, nr 35.
- Dybiec J., *Mecenat naukowy i oświatowy w Galicji 1860-1918*, Wrocław 1981.
- Dybiec J., *Nie tylko szablą. Nauka i kultura Polska w walce o utrzymanie tożsamości narodowej 1795-1918*, Kraków 2021.
- Epszstein T., *Z piórem i paletą. Zainteresowania intelektualne i artystyczne ziemiaństwa polskiego na Ukrainie w II połowie XIX w.*, Warszawa 2005.
- Feldman W., *Stronnictwa i programy polityczne w Galicji 1846-1906*, t. 1, red. P. Sierzęga, K. Staszewski, Kraków 1907, *Galiciana*.
- Górski A., *Podolacy. Obóz polityczny i jego liderzy*, Warszawa 2013.
- Grodziski S., *Sejm Krajowy galicyjski 1861-1914*, t. 1, Warszawa 1993.
- Kania R., *Działalność podolaków w Galicji Wschodniej w poglądach Wilhelma Feldmana*, „Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania” 2015, t. 8, s. 137-149.
- Karolczak K., *Dzieduszyccy. Dzieje rodu. Linia poturzycko-zarzecka*, Kraków 2001.
- Karolczak K., *Rodzina Dzieduszyckich herbu Sas w XIX i XX wieku. Linia starsza – potomkowie Tadeusza Gerwazego*, Warszawa 2013.
- Molik W., *Jan Działyński jako mecenas nauki i sztuki*, Warszawa–Poznań 1974, *Materiały i Studia do Dziejów Kultury w Wielkopolsce*, z. 7.
- Semczyszyn M., *Galicyjskie wybory. Działalność Centralnego Komitetu Wyborczego dla Galicji Wschodniej w latach 1867-1906*, Warszawa 2014.
- Stoczewska B., *Ukraina i Ukraińcy w polskiej myśli politycznej. Od końca XIX wieku do wybuchu II wojny światowej*, Kraków 2013.
- Szymański Ł., *Konserwatyści wschodniogalicyscy wobec strajków chłopskich w 1902 r.*, „Studia Prawnoustrojowe 2020”, nr 50, s. 439-453.
- Szymczak D., *Ekscelencja Dawid Abrahamowicz – polityk galicyjski, polski czy austriacki? Szkic do portretu wybitnego Podolaka*, [w:] *Między polityką historyczną a pamięcią historyczną. Studia z dziejów Polski okresu porozbiorowego*, red. W. Łazuga, S. Paczos, Poznań 2015, *Publikacje Instytutu Historii UAM*, nr 12, s. 183-209.
- Świątek A., *Gente Rutheni, nazione Poloni. Z dziejów Rusinów narodowości polskiej w Galicji*, Kraków 2014, *Studia Galicyjskie*, t. 3.
- Wątor A., *Ziemiańin-polityk Tadeusz Cieński 1856-1925. Z dziejów konserwatyzmu wschodniogalicyskiego*, Szczecin 1997, Uniwersytet Szczeciński. *Rozprawy i Studia*, t. 258.
- Wiaderna-Kuśnierz R., *Leon hr. Piniński (1857-1938) – prawnik, polityk, historyk sztuki, znawca literatury i kompozytor. Zarys biografii*, [w:] *Przedwojenny Lwów i jego uczeni*.

Sylwetki – działalność naukowa – osiągnięcia, red. S. Dorocki, P. Brzegowy, Kraków 2016, s. 183-209.

Ziemiaństwo wielkopolskie. W kręgu arystokracji, red. A. Kwilecki. Poznań 2004.